

Práce na hovno

21.9.2013 SPOLEČNOST

David Graeber

Trápí vás, že vaše zaměstnání je zbytečné, nesmyslné, nebo dokonce škodlivé? Esej britského antropologa s anarchistickou minulostí hledá příčiny tohoto stále častějšího symptomu a táže se, jak je možné, že navzdory technologickému pokroku nejsou vyspělé státy schopny zajistit, aby jejich obyvatelstvo netrávilo v práci víc než tři až čtyři hodiny denně.

John Maynard Keynes v roce 1930 předpověděl, že na konci století bude technologie tak vyspělá, že země jako Velká Británie nebo Spojené státy dosáhnou patnáctihodinového pracovního týdne. Podle všeho měl pravdu. Technologicky jsme toho docela dobře schopni, a přesto k tomu nedošlo. Technologie je mobilizována především k tomu, aby se povedlo přijít na způsob, jak nás všechny donutit pracovat ještě více. A k tomu bylo třeba vytvořit druhy zaměstnání, které jsou ve skutečnosti k ničemu. Celé zástupy lidí, hlavně v Evropě a v Severní Americe, stráví svůj pracovní život prováděním úkolů, o nichž tuší, že nejsou ve skutečnosti vůbec k ničemu potřebné. Morální a duchovní zkáza, která v této situaci vzniká, je ohromná. Je to jizva na naší kolektivní duši. Přitom se jí ale téměř nikdo ani nezabývá.

Proč se Keynesova slibovaná utopie – ještě v šedesátých letech nadšeně očekávaná – nikdy neuskutečnila? Standardní odpověď dnes zní, že Keynes nepočítal s masivním nárůstem konzumerismu. Když jsme si měli zvolit mezi kratší pracovní dobou a větším množstvím hraček a zábav, kolektivně jsme se rozhodli pro to druhé. Ano, od dvacátých let pozorujeme, jak vznikají nekonečně pestré palety nových zaměstnání a oborů, ale s výrobou a distribucí suší, iPhoneů nebo módních tenisek jich souvisí jen nemnoho.

Práce pro práci

O jaké nové druhy práce přesně jde? Jedno nedávné srovnání zaměstnanosti v USA v roce 1910 a v roce 2000 nabízí výmluvný obrázek (a jen dodávám, že Británie ho celkem věrně kopíruje). V průběhu minulého století se dramaticky snížil počet lidí sloužících v domácnostech a zaměstnanců v průmyslu i zemědělství. Zároveň se ztrojnásobil počet „profesionálních, manažerských, úřednických, prodejních pracovníků a zaměstnanců ve službách“. Jinými slovy, produktivní zaměstnání se, přesně podle předpovědi, výrazně automatizovala (i když započítáme průmyslové dělníky globálně, včetně pracujících mas v Indii a Číně, stejného procenta světové populace, jako tomu bývalo kdysi, jejich počet stejně nedosáhne).

Ale místo toho, abychom masivně zkrátili pracovní dobu a dali světové populaci volnost věnovat se vlastním projektům, zálibám, vizím a představám, sledujeme rozsáhlou hypertrofii ani ne tak „služeb“, jako spíš administrativního sektoru, který vytváří a pohlcuje řadu nových odvětví, jako jsou finanční služby nebo telemarketing. Vedle toho jsme svědky nevídané expanze sektorů jako firemní právo, akademická nebo zdravotní administrativa, lidské zdroje a public relations. A přitom v těchto narůstajících číslech ani nejsou zahrnuti všichni ti, jejichž úkolem je poskytovat novým odvětvím administrativní, technickou či bezpečnostní podporu, ani množství výpomocných oborů jako koupání psů či celonoční rozvoz pizzy, které existují jenom díky tomu, že všichni ostatní tráví tak velké množství času v práci. – Tohle všechno je zkrátka práce, pro niž navrhuji označení „práce na hovno“.

Jako kdyby někdo tam venku vymýšlel nesmyslnou práci jen proto, abychom všichni pořád pracovali. A právě v tomto momentu spočívá celá záhada – v kapitalismu by se přece něco takového dít nemělo. Jistě, ve starých, neefektivních socialistických státech, jako byl Sovětský svaz, kde se práce považovala za právo i svatou povinnost, vymýšlel systém přesně tolik práce, kolik musel, a proto také v sovětských obchodech bylo potřeba tří lidí, aby vám prodali kousek masa. Ale přesně tohle je problém, který má tržní soutěž odstraňovat. Příkladně podle ekonomické teorie tou poslední věcí, kterou jakákoli firma usilující o zisk udělá, je solit peníze zaměstnancům, jež ve skutečnosti k ničemu nepotřebuje. Přesto k tomu nějakým způsobem dochází.

Volný čas jako hrozba

Korporace klidně mohou drasticky snižovat stavy, ale veškeré negativní důsledky neomylně dopadají pouze na lidi, kteří něco skutečně vyrábějí, stěhují, opravují či udržují. Působením nějaké podivné alchymie, kterou nikdo nedovede úplně vysvětlit, se počet placených posunovačů papíru viditelně stále rozrůstá a čím dál víc zaměstnanců zjišťuje – a je to podobná situace jako zmíněný sovětský příklad –, že oficiálně sice pracují čtyřicet nebo padesát hodin týdně, ale jejich skutečné pracovní vytížení se blíží oněm patnácti hodinám, které předpovídal Keynes. Zbytek času jim zabere organizování motivačních seminářů či účast na nich, aktualizování facebookových profilů nebo stahování filmů.

Odpověď samozřejmě není ekonomická; je morální a politická. Vládnoucí třída pochopila, že šťastné a produktivní obyvatelstvo, které disponuje spoustou volného času, je pro ni smrtelným nebezpečím (vzpomeňte si, co se dělo v šedesátých letech, když se taková možnost začala jen blížit). A z druhé strany: nadmíru jim vyhovuje představa, že práce je morální hodnotou o sobě a že si člověk nezaslouží žádné výhody, pokud není ochoten podřídit větší část svého dne, když zrovna nespí, nějakému druhu intenzivní pracovní disciplíny.

Když jsem jednou přemýšlel o zdánlivě nekončícím narůstání administrativních povinností na britských katedrách, dopracoval jsem se k jedné z možných vizí pekla. Peklo je společenství jednotlivců, kteří tráví většinu svého času prováděním úkonů, jež nemají rádi a v nichž nijak zvlášť nevykukají. Je to stejné, jako kdyby vás najali, protože umíte vyrábět perfektní skříně, a pak byste zjistili, že máte většinu času trávit smažením ryb. A přitom by tuhle práci ani nebylo třeba dělat – příjmením proto, že jen velmi omezený počet ryb je nutné smažit. Zároveň ale vždy nějak dojde k tomu, že všechny zaměstnance postupně ovládne vztek nad představou, že někteří jejich spolupracovníci možná tráví více času vyráběním skříní a zanedbávají svůj podíl odpovědnosti za smažení, až se brzy v dílně začnou kupit nekonečné hromady zbytečně a špatně usmažených ryb a nikdo už pořádně nedělá nic jiného. – Tento příklad podle mého názoru docela přesně vystihuje dynamiku morálky naší ekonomiky.

Standardní volba

Je jasné, že takováto argumentace okamžitě narazí na námitky typu: Kdo jsi, abys určoval, která práce je doopravdy „nutná“? A co vůbec znamená „nutné“? Jsi profesor antropologie – k čemu je tedy antropologie „potřebná“? Není pochyb o tom, že mnoho čtenářů bulvárních novin by existenci mé práce chápalo jako samu definici plýtvání veřejnými prostředky. A z jistého úhlu pohledu je to zjevně pravda. Žádné objektivní měřítko společenské hodnoty totiž neexistuje.

Někomu, kdo je přesvědčený, že prospívá světu, bych si samozřejmě netroufal tvrdit, že jeho práce je nesmyslná. Ale co lidé, kteří jsou o tom, že jejich zaměstnání nemá smysl, sami přesvědčeni? Není to tak dávno, co jsem potkal kamaráda ze školy, jehož jsem neviděl od dvanácti let. Ohromilo mě, že se mezitím stal nejprve básníkem, pak frontmanem indie-rockové kapely. Některé jeho písničky jsem slyšel v rádiu, ale vůbec jsem netušil, že zpěvák vlastně znám. Byl očividně skvělý, inovativní a jeho práce beze vší pochybnosti prozařovala a zlepšovala životy lidí. Přesto však po několika neúspěšných albech přišel o smlouvu, a protože ho pronásledovaly dluhy a narodila se mu dcera, zvolil nakonec, jak sám řekl, „standardní cestu, jíž jde hodně lidí, kteří nevědí, kudy kam: studium práv“. Teď je právník zaměstnaný u významné newyorské firmy. Byl to on, kdo jako první uznal, že jeho práce je naprosto nesmyslná, že světu nic nepřináší a – jak sám usoudil – že by vůbec neměla existovat.

Nabízí se spousta otázek, které by si člověk v tuto chvíli mohl položit, počínaje tou, co vypovídá o naší společnosti fakt, že generuje jenom krajně omezenou poptávku po talentovaných básnících či hudebnících, ale zdánlivě nekonečnou poptávku po specialistech na firemní právo. (Odpověď: jestliže jedno procento obyvatel ovládá většinu dostupného bohatství, pak takzvaný volný trh odráží jen to, co považují za užitečné nebo důležité oni, nikoli zbývající procento populace.) Kromě toho se ale ukazuje, že většina lidí s podobným zaměstnáním si zbytečnost své práce dobře uvědomuje. Vlastně si nejsem jistý, zda jsem vůbec někdy potkal nějakého firemního právníka, který by si nemyslel, že jeho práce je na hovno. To samé platí také skoro pro všechny nové obory popsané výše. Potkáte-li nějakého příslušníka této nové třídy placených profesionálů na večírku a svěříte-li se mu, že děláte něco, co by snad bylo možné považovat za zajímavé (například antropologii), můžete se vsadit, že se bude za každou cenu snažit vyhnout hovorů o tom, co dělá on. Stačí ale pár drinků a spustí tirádu, jak nesmyslná a hloupá jeho práce je.

Vykořisťovat a rozněcovat zášť

Řeč je tu o ohromném psychologickém násilí. Jak může člověk vůbec začít mluvit o důstojnosti své práce, když v skrytu tuší, že by ani neměla existovat? Jak by to mohlo nezbuzovat hluboký vztek a zlost? Podivným génielem naší společnosti přitom je, že její vládcové vymysleli způsob, jak – podobně jako v případě smažení ryb – zajistit, aby se tento vztek zaměřil na ty, jejichž práce je doopravdy smysluplná. V naší společnosti zřejmě existuje obecné pravidlo, že čím zjevněji prospívá něčí práce jiným lidem, tím méně za ni dostane zapláceno. I tady platí, že je těžké najít objektivní měřítko, ale lze to snadno dokázat, když si položíme otázku: Co by se stalo, kdyby se některá konkrétní skupina zaměstnanců zcela vytratila? Říkejte si, co chcete, o zdravotních sestrách, popelářích nebo mechanících, ale je evidentní, že kdyby zničehonic zmizeli v oblaku kouře, následky by byly okamžité a katastrofické. Svět bez učitelů či dělníků v docích by začal mít problémy velmi rychle, a dokonce i bez autorů sci-fi nebo ska muzikantů by byl svět nepochybně horším místem. Není už ale vůbec tak jasné, čím by lidstvo trpělo, kdyby měli podobně zmizet všichni výkonní ředitelé „private equity“ firem, lobbisté, PR výzkumníci, pojišťovací agenti, telemarketéři, exekutoři nebo právní poradci. Hodně lidí má dokonce podezření, že by se svět jejich neexistencí zlepšil.

Ještě perverznější se ale zdá být všeobecně rozšířený pocit, že to takhle být má. Jde o jeden ze skrytých zdrojů síly pravicového populismu. Dobře patrný je ve chvílích, kdy bulvár burcuje veřejné rozhořčení proti zaměstnancům metra za to, že během vyjednávání

o pracovních smlouvách paralyzují Londýn: vždyť samotný fakt, že zaměstnanci metra dovedou paralyzovat město, znamená, že jejich práce je skutečně nezbytná. Ale přesně tohle lidi pravděpodobně štve. Ještě zřetelnější to bylo v USA, když republikáni dosáhli nevídaného úspěchu rozněcováním zášti k učitelům či automechanikům za jejich domněle přemrštěné platy a benefity (a je typické, že nikoli ke školské administrativě nebo manažerům automobilového průmyslu, kteří problém ve skutečnosti zavinili). Jako by jim říkali: „Ale vy přece můžete učit děti! Nebo vyrábět auta! Vy máte skutečnou práci! A máte ještě tu drzost chtít k tomu peníze na úrovni střední třídy nebo zdravotní péči?“

Kdyby někdo chtěl vymyslet takový pracovní režim, který by dokonale vyhovoval cíli zachování moci finančního kapitálu, těžko si představit lepší řešení. Skutečné, produktivní zaměstnance ždímáme a vykořisťujeme. Zbytek je rozdělený na terorizovanou vrstvu těch, kterým se univerzálně spílá, tj. nezaměstnané, a na početnější skupinu lidí, kteří jsou placeni v podstatě za to, že nedělají nic – jejich pozice jsou vymyšleny tak, aby je nutily k identifikaci s perspektivou vládnoucí třídy (manažeři, administrativní pracovníci apod.) a hlavně jejich finančních avatarů, ale zároveň aby si pěstovali bobtnající hněv vůči těm, kteří mají jasnou a nepopíratelnou společenskou hodnotu. Je zřejmé, že tento model nebyl záměrně zkonstruovaný, nýbrž vznikl postupně během téměř sta let pokusů a omylů. Ale je jediným možným vysvětlením, proč navzdory našim technologickým možnostem nepracujeme všichni tři až čtyři hodiny denně.

Autor je profesor antropologie na London School of Economics.

Z anglického originálu **On the Phenomenon of Bullshit Jobs** (*Strike! Magazine*, léto 2013) přeložil **Pavel Černovský**. Text vyšel v kulturním čtrnáctideníku A2 č. 19/2013.